

AKSARAY AĞZINDAN DERLEME SÖZLÜĞÜNE KATKILAR - 2

*Muammer DOĞAN**

ÖZET

Günümüzde hızla değişen ve gelişen dünyada ağız araştırmalarının önemi bir kat daha artmıştır. Türkiye Türkçesi ağızlarında keşfedilmeyi bekleyen yüzlerce kelime mevcuttur. Bu çalışmada, Aksaray ili genelinde yapılan derlemelerde elde ettiğimiz Derleme Sözlüğü'nde bulunmayan ve Derleme Sözlüğü'nde bulunup farklı anlamlara sahip olan kelimeler sunulacaktır. Kelime varlığı, bu başlıklar altında; deyim, isim, sıfat, zarf, ünlem ve fiil olarak tasnif edilmiştir. Çalışma, 32 deyim ve 151 kelimedenden ibarettir. Bu çalışma ile Türk Dil Kurumu tarafından hazırlanan Derleme Sözlüğü'nün içerik olarak zenginleştirilmesine katkıda bulunmak istenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Ağız bilimi, Derleme Sözlüğü, kelime derlemesi, Aksaray ağızı.

SUPPLEMENTS OF AKSARAY DIALECT TO THE DICTIONARY OF WORD COLLECTION - 2

ABSTRACT

Today, the rapidly changing and developing world has doubled the significance of the dialect researches. In Turkey Turkish dialects, there are hundreds of hidden words to be discovered. In this study; the words, which are not available in the dictionary of Word Collection as well as those that can be found with different meanings in the dictionary of Word Collection will be presented. The existence of vocabulary has been classified as the titles of idiom, noun, adjective, adverb, exclamation and verb. The study consists of 32 idioms and 151 vocabularies. With this study it is aimed to contribute to enrich the content

* Erciyes Üniversitesi. Yeni Yürk Dili muammerdogan@hotmail.com

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/1 Winter 2010*

of the Word Collection Dictionary prepared by Turkish Language Association.

Key Words: Dialectology, Dictionary of Word Collection, word collection, Aksaray dialect.

Türkiye Türkçesi ağzlarını konu alan çalışmalar uzun bir geçmişe sahiptir. Bugüne değin hem derleme hem de inceleme niteliği taşıyan pek çok çalışma yapılmıştır. Ancak çok geniş bir alana sahip ülkemizde bu tür faaliyetlere hâlâ ihtiyaç vardır. Dolayısıyla ağız araştırmaları, araştırmacılar için geniş bir uğraş alanı olma özelliğini devam ettirmektedir.

Son zamanlarda ulaşım imkânlarında ve iletişim araçlarındaki gelişmeler, hızlı bir sanayileşmenin beraberinde getirdiği köylerden büyük şehirlere yönelen iç göçler, ağız özelliklerinin ve ağzıldaki kelime hazinesinin korunmasını güçleştirmektedir.

Hızla gelişen ve değişen dünyada; bu sahada yapılacak derleme çalışmaları, kelime varlığının ortaya çıkartılıp kayıt altına alınmasında hayati önem arz etmektedir.

Cumhuriyet tarihinden bu yana ülkemizde kelime derleme çalışmaları sürmektedir. Bu alanda Türk Dil Kurumu'nun yayınladığı "Halk Ağzından Söz Derleme Dergisi" ve *Derleme Sözlüğü* (Derleme Sözlüğü, TDK Yay., Ankara, I. Baskı, 1962-1982; 2. baskı: 1993) adlı çalışmaların mevcudiyeti bilinmektedir.

Yukarıda adı geçen çalışmalar ağzıldamızdaki kelime varlığını ortaya koyan derli toplu çalışmalardır. Bunun yanında yapılacak ciddi taramalarla ağzıldamızda, dilimize ve sözlüklerimize girmeyi bekleyen pek çok kelimenin olduğu görülecektir.

Keşfedilmeyi bekleyen yüzlerce kelimenin tespit edilmesi ile Türk Dil Kurumu tarafından hazırlanan Derleme Sözlüğü'nün içerik olarak zenginleşmesine katkıda bulunulabilir. İşte bu ifade edilen gerçeklerden hareketle ortaya koyduğumuz bu çalışma, dergimizde 2009 yılında yayınlanan yazımızın¹ devamı niteliğindedir.

Aksaray ili, tarih boyunca birçok medeniyet ve kavime ev sahipliği yapmış önemli yerleşim yerlerinden biridir. Bu yerleşim biriminde çeşitli kültürler iç içe yaşamıştır. Bu çeşitlilik, kültürel bir zenginliği de beraberinde getirmiştir.

¹ Muammer DOĞAN, *Aksaray Ağzından Derleme Sözlüğüne Katkılar-1*, Turkish Studies 4/4, Summer 2009 (Sözlük Özel Sayısı-Dr. Yücel Dağlı Anısına), s. 236-249.

Bu çalışmada, ilimiz genelinde yaptığımız derlemelerde elde ettiğimiz Derleme Sözlüğü'nde bulunmayan ve Derleme Sözlüğü'nde bulunup farklı anlamlara sahip olan kelimeler sunulacaktır. Çalışmamızda, Uzunkaya köyünden yapılan derlemeler neticesinde elde edilen kelimeler ağırlığı teşkil etmektedir.

Çalışma, “Derleme Sözlüğü'nde Bulunmayan Sözcükler” ve “Derleme Sözlüğü'nde Anlamları Farklı Olan Sözcükler” şeklinde iki başlık altında ele alınmıştır. Kelime varlığı, bu başlıklar altında; deyim, isim, sıfat, zarf, ünlem ve fiil olarak tasnif edilmiştir. Çalışma, 32 deyim ve 151 kelimedenden ibarettir. Bütün kelime ve deyimler, kullanıldığı yöredeki ağız özelliklerini yansıtabilecek biçimde cümle içinde kullanılmıştır. Gerek görülen yerlerde kısa açıklamalar da ilave edilmiştir.

Bu çalışma ile güzel dilimizin sözcük varlığına yenileri kazandırılmak istendi. Araştırmalar neticesinde elde edilen verilerin derginin ilerleyen sayılarında, Türkoloji mensuplarının ilgilerine sunulması tasarlanmaktadır.

Bize bu çalışmada yardımcı olan derleme yaptığımız kişilere ve bilhassa Şenol KORKMAZ Bey'e teşekkür ederim.

A. Deyimler

Ağır gelmek: (Çoğunlukla) yemeği gönülsüz yemek.

Oğlum ağır geliyoñ, yoksa yemā beğenmediñ mi?

Ağız sarmak: 1. Yemeği beğenmek, 2. Bir kişiyi beğenmek. (Genellikle olumsuz şekli kullanılır.)

Yemā ağızñ sarmadı mı, niye yimediñ?

Çızıñ ağız sarmadı heralde çocuğu.

Ara görmek: Araları bozulmuş kişileri uzlaştırmak, barıştırmak.

Bu iki aileniñ arasını görmek saña düşer.

Arakesti oynamak: Oradan oraya koşuşturmak, kaçmak, atlatmaya çalışmak.

Kediyen fare ādeta arakesti oynadı.

Arsız eti bağlamak: Utanmamak, arsızlaşmak, yüzüstleşmek.

O adama laf para itmez; arsız eti bağlamış.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/1 Winter 2010*

Babal atmak: Vebalini, günahını karşıdakine yüklemek.

Ebem baña babal attı, vasiyetini yirine getirecēm.

Beşi birli zerdeli satmak: Saçma sapan konuşmak.

Ļafıña sözüñe dikkat et, beşi birli zerdeli satma.

Biroş olmak: Fenalaşmak.

Ameliyetten sōna pek biroş oldu.

Canına doymak: Bıkmak.

Canıma doydum, çekip gidecām buralardan.

Day durmak: Emekleme döneminin sonunda bulunan bebeklerin kısa süreli ayakta durabilmeleri.

Bir yaşında day durmaya başladı.

Dombalğıç kılmak: Takla atmak.

Minderiñ üstünde dombalğıç kıldı.

Duman attırmak: Fırsat vermemek.

Ahmet ağa işçilere duman attırıyo.

Ecer desdinin suyu soğuk olmak: Bir kişinin iç yüzünün sonradan belli olması.

Dur bālım yeni gelini hemen övmeyin, Ecer desdiniñ suyu soğuk olur, Sonuna bak!

Ėostak Ėostak yürüme: Havalı havalı yürüme.

Ėostak Ėostak yürüyerek çışmiye gittiler.

Ėulağımı almak: Müjde vermek, bir kimseye sevindirici, mutlu bir haberi ulaştırmak.

Ėızıñ Ėulānı almışlar. Sınavı kazandığını hemen yetiştirmişler.

Gün yüzü göstermek: Huzurlu olmak, geçinmek.

Ėaderim Ėülmedi, el Ėapısında Ėün yüzü göstermediler.

Hırpıdı kesilmek: Dermanı kesilmek, yorulmak.

Ėuyudan su çekmekden hırpıdım kesildi.

İlmini bilmek: Bir işi iyi şekilde yapmak, işten anlamak.

İşiñ ilmini bildikten sōna gerisi kolay.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/1 Winter 2010*

Ķafasını Ķaf dağına tutmak: Kibirlemek, kendini beğenmek.

Ķoņşunuñ evine vardık, Ķafasını Ķaf dāna dutuyo, hiĶ kimseyi beğenmiyo.

Keven avuĶlatmak: Birisini oyuna getirmek, kōtōlōk yapmak.

Bana ōyle bi keven avuĶlattı ki onunla bi daha iř yapmam.

Ķoluna akmak: Daha Ķok murdar hayvanların buğday gibi tahıl tanelerini Ķok fazla yemesi ve bundan dolayı rahatsızlanıp, topallaması.

Eşek buğday Ķicine yanaşmış, Ķok yiyinci Ķoluna akmış, topallıyor.

Ķaf dāvelemek: Laf tařımak.

Ķoca Ķoca Ķadınlar utanmadan laf dāveliyollar.

Ķafi sardırmak: Kafası uyuşmak, anlaşmak ve sohbet etmek.

Dōn misafirlikteydik, lafi sardırdık.

MuĶāt olmak: Gōz kulak olmak, sahip Ķıkmak.

Ben Ķarřıya gittiđimde ĶocuĶlara muĶāt ol.

Ōdō sıtmak: Ķok korkmak.

Ōyle bi patıladı ki ĶorĶudan Ōdōm sıttı.

SaĶal altı geĶmek: Gōnlōnō almak, hoř sohbet etmek.

Ōđlum git, bi saĶal altı geĶ, her řeyi de ben mi diyecēm.

SaĶalını kesmek: Kadınların gōrdōđü halde erkeklere yol vermeden onların ōnunden geĶmesi.

Ķiřmiye giden Ķızlar dedemiñ saĶalını kesmiş.

Soluđunu daldan almak: Nefes nefese kalmak.

Ne oldu, solōñu daldan alıyoñ gene.

Yan Ķıctmak: Dargın durmak, konuşmamak.

ArĶadařım kaĶ gōndōir yan Ķıctıyor, hāla Ķırgınlıđı devam ettiriyor.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/1 Winter 2010*

Yarıya it daşlamak: Boş, âvâre gezmek.

Hiç bi işi yok, yarıya it daşlıyo.

B. Kelimeler

a. Adlar

a.1. Alet / Eşya adları

Delikli sahan: Kevgir, palayış.

Anam erişdeniñ suyunu delikli sahandan süzdü.

Depgili kürek: Bel küreği.

Bağ billemeye giderkene depgili kürek almayı unutmuşuğ.

Diğren: Sivri demir uçlu tarım aracı.

Diğren ile sapları toplarığ.

Dolağ heybe: Nakızsız heybe.

Eşşē dolağ heybeyi atmış, bağlara gidiyodu.

Ġuşahne: Ekmek kabı.

Ekmekleri ġuşāneye ġoyuñ da ġurumasın.

Hülke: Musluk, su borusu.

Hülkeye āzını dayamış, su içiyordu.

Ķırba: Deriden su kabı.

Bi Ķırba su getirdi.

Kössā: Tandırı karıştırmaya yarayan değnek.

Tandırı ġarıştıracām dirken kössāyı yağma ha!

Külünk: Toprak kazmak için kullanılan alet.

Külüngüñ āzı körelmiş.

Nalik: Terlik.

Naliğñ işini bulamadı.

Pağırcağ: Kap, tencere.

Cicim pağırcağda yimek bişirdi.

Soğukçuyu lastik: Lastik ayakkabı

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/1 Winter 2010*

Nirde öyle ayakkabı! Soğukluğu lastiği bile gücün bulurdu.

Toğalı: İki kulplu küçük kazan.

Bekmez toğalıda hamlanır.

Vızırdağ: Dönen oyuncak.

Çocuk, elindā vızırdañ ipini saçına dolaştırdı.

Zıydırağ: Kaydırak.

Çarda ğaymağ için babam baña zıydırağ yaptı.

Zilve bağı: Öküz, eşek gibi hayvanları kağrı boyunduruğuna bağlamaya yarayan ip, bağ.

Öküziñ zilve bağı gevşemiş.

a.2. Bitki adları

Cirtim: Küçük üzüm salkımı.

Bağda bi cirtim üzüm gomamışlar, hepsini dişirmişler.

Elgeren: Yabani bir ot.

Hayvanlar elgereni pek yimiyollar.

Ġaravlık: Yaprakları yenen bir bitki.

Tarlanıñ her yirinde ğaravlık bitmiş.

Ġıĝşayığ: Yabani bir ot.

Mercimeğın içinde çok ğıĝşayığ var.

Ġılamık: Yabani bir ot.

Ġılamıkdan desdiniñ āzına dıkaç yapardığ.

Ġöcoğöz: Küçük dikenli, yabani bir bitki.

Ġöcoğöziñ dikenini güççük olur.

Ġülpüntü: Kuşburnu.

Bağların içi ğülpüntüden geçilmiyor.

Ġüneşir: Bağın dibinde çıkan sürgün.

Baña biraz ğüneşir topla da yiyim.

Hırtıklı: Havuç.

Salataya hırtıklı da ğatalım.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/1 Winter 2010*

Ütmelik: Ütme yapılacak olgunluğa erişmiş buğday başağı.

Buğdaylar ütmelik olmuş.

a.3. Hastalık adı

Toçlu çoru: Şiddetli öksürük, hastalık.

Öyle öksürüyo ki toçlu çoru gibi.

Yanağara: Hastalık.

Yanağara getiresice kedi şuruya pislemiş.

a.4. Hayvan adları

Avırtlağan: Avurdunun içine ot depo edebilen bir fare türü.

Bağda göcaman bi avırtlağan görüdk.

Çalı kuşu: Bir kuş türü.

Ekiniñ içinden çalı kuşu kalkdı.

Doğu koyun: Kulağı küçük koyun türü.

Bõn doğu goyun guzladı.

Guğgukmav: Baykuş.

Damda guğgukmav ötmesi uğursuzluk sayılır.

Mal gelini: Kokarca.

Duvarıñ dibine mal gelini girdi.

Sariebe: Yırtıcı bir kuş türü.

Avcılar sariebeyi vura vura bitirdiler.

Yir göceni: Kokarca.

Yir göceni gibi toprā gazmuş.

a.5. Kıyafet adları

Ferece: Kadınların giydiği bir üst giysisi.

Ferecesi kapıya taçılıp yırtılınca ne yapacānı şaşırđı.

a.6. Mekân adları

Çâşak: Sarp kayalarda oluşmuş girişi zor, tuhaf görünümlü mağara.

Burda yaşanır mı? Dilki çâşağı gibi bi yir.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/1 Winter 2010*

Çereş: Pekmez yapılırken, içinde üzümün ezilerek sırasının çıkarıldığı, taştan oyulmuş yer.

Dedem çereşte üzüm depeliyo.

Gilari: Kiler, amabar.

Gilari daha serin olur, yimā gilariye koyuñ.

Hasseklik: Koyun ve keçilerin konulduğu yer.

Bizim hasseklik ile samanlık yan yana.

a.7. Meyve / Sebze adları

Silağabağı: Süs kabağı.

Silağabağını esgiden tavana asardıñ.

a.8. Nesne adları

Dineğri: İskambil oyununda, papaza verilen ad.

Eliñde dineğri var da niye oynamıyoñ.

Ġarartı: İz, işaret, gölge.

Duvarıñ arkasından bi Ġarartı geçti.

Ġnifi: Bir çelik çomak oyunu ve oyunda kullanılan bir tarafi çelik (Parelelkenar şeklinde) ağaç parçası, çelik.

Ġnifi oynarķan “ Ġnifi, Ġndāleli, hāzele hōk, çamura çök” diyi tekerleme söylenirdi.

Ġvız: Kabuk, zar, çer çöp.

Buğdayıñ Ġvızını temizliyeciyo.

Hossuķ: İçi boş çekirdek.

Ġabaķ çekirdekleriniñ içi hep hossuķ çıķdı.

Ġaymış: Aşık oyununda, aşığın duruş şekillerinden birine verilen ad.

Aşşıķ oyununda, aşşıķlar “ aşşıķ gülüm!” denerek yere atılır, aşşıģın Ġniş tarafi üste gelecek şekilde durursa ona Ġaymış dinir.

Kelali: Aşık oyunun da aşığın duruş şekillerinden birine verilen ad.

Aşşıģın Ġniş tarafınıñ alta gelecek şekilde durmasına kelali dinir.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/1 Winter 2010*

Lappan: Çocukların oynadığı moccuk adı verilen oyunda, ortaya konulan moccuğa vurmaya yarayan taş.

Lappan ile moççuğa bi vurdum amma, moçcuğ bi gaylim öte gitti.

Mazgal: Bir yapının dışını gözetlemeye yarayacak açıklık, delik, gözetleme yeri.

Avcılar öñ esenin mazgalından kekliklere bakıyollardı.

Mehir: Mühlet, süre.

Baña birez mehir vir emmi, borcumu ödüyecām.

Süpüntü: Çöp, pislik.

Süpüntüyü ğapınıñ ürüne dökmüşler.

a.9. Organ adları

Hönürtlek: Boğaz, gırtlak.

Ğurbanıñ höñürtlēni kesdim.

a.10. Oyun adları

Çatal kavağ: Bir çocuk oyunu.

Haydiñ çocuklar, çatalkavağ oynıyalım.

Çoturum eşek: Bir çocuk oyunu.

Çocuğlar ğapınıñ üründe çoturum eşek oynuyo.

Hopbacığ: Küçük taşlarla oynan çocuk oyunu.

İki çocuğ hoppacığ oynuyo.

Moçcuğ: Bir çocuk oyunu.

Moçcuğ oynarğan ğafasına daş dāmiş.

a.11. Yemek / yiyecek adı

Cıvırtma: Mayalı hamurun bezir yağında pişirilmesi ile yapılan bir yiyecek.

Anam ğayfeltide yimek için cıvırtma bişirmiş.

Eşgilaş: Yarma, kurutulmuş kaysı, üzüm, pekmez, sirke karışımından yapılan bir tür çorba.

Aksaray'a gidinci, loğantada ğarsona eşgilaş var mı? diye sormuş.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/1 Winter 2010*

Kestellik: Ekinin biçilip bitirildiği gün ırgatlara teşekkür maksatlı, kesilerek ikram edilen tavuk, horoz vb etli yemek.

Ekin bōön ğurtulur, kestelliği hazırla.

Leler: Hamurun yağda kızartılmasıyla yapılan yemek.

Anamuñ bişirdi lelerleriñ tadı hâlâ damağımda.

Lop: Köpekler için hamurdan hazırlanmış yiyecek.

Çoban, köpeklerine lop viridi.

Mayda: Kış günlerinde canavarlara gökten yağdığına inanılan, baldan bile tatlı olduğu söylenen yiyecek.

Ğışın gökden mayda yağmasa canavarlar açlığından ölür.

a.12. Diğer adlar

Dişirici: Dilenci.

Dişirici gapımuñ üründe bekliyo.

Ğaybet: Gıybet.

Ğaybet insanı uçuruma sürükler.

Ğitel: Cinayet

Böyle sisli havada pek ğitel olur.

Ğarağış: Aralık ayı.

Ğarağış bastırdı.

Mosğuf: Rus, (Aynı zamanda hakaret amacıyla söylenen bir söz.)

Seniñ yapıdını mosğuf ğavırı yapmadı.

Mücümsüzlük: Yersiz, gereksiz konuşma.

Seniñ orda ğonuşmañ mücümsüzlükden başka bi şey dël!

b. Sıfatlar

Beşaret: Kötü görünümlü, çirkin, tuhaf. (Hakaret olarak kullanılır.)

O beşaret ğadını görmeyim de, kimi görürsem göreyim!

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/1 Winter 2010*

Çömedin: Yerinden kalkamaz hale gelmiş; iki büklüm, küt olmuş.

Ekin işlerkene öyle bi yorulmuşsum ki yirimden doğrulamıyorum, çömedin olmuşsum.

Muzurnat: İşe yaramaz.

Hayırlı iş yapmazlar, muzurnat adam bunlar.

Sasaklı: Pis, pasaklı.

Evi barkı sasaklı bir kadındır.

Tevarık: Değişik, tuhaf, acayip.

Niye böyle tevarık işlerle uğraşıyoñ?

Zerağadan: Ufacık, zerre kadar.

Zerağadan çocuk benimle iddâlaşıyor!

c. Zarflar

Dırdımışkı: Parlatılmış, düzeltilmiş.

Berbere gitmiş, ensesi dırdımışkı ortaya çıkmış.

Haltekin: Bir türlü.

Haltekin işini bitiremedi.

Meccâne: Bedava.

İki ay meccâne çalıştım.

Pişirafı: Abartılı süslü laf söyleme. İştahlı, heyecanlı.

Pişirafı pişirafı konuşuyor.

Tasarrıf: Tesadüfen, rastgele.

Biz tasarrıf üstüne vardık.

Vehleten: Tesadüfen, rastgele.

Vehleten bi araba geçerse binellermiş.

Yäteli: Kirli, bulaşıklı.

Bulaşıklar yıkanmamış, yäteli kalmış.

Yavan yaşşık: Az çok, iyi kötü, Allah ne verdiyse.

Çok acıkmıştık, mutfağa girdik, ne bulduysak yavan yaşşık yidik.

ç. Ünlemler

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/1 Winter 2010*

Piyeh: Çok aşırılığı belirtmek, şaşkınlığı ifade etmek için kullanılan bir ünlem.

Piyeh! Amma da yañaz bir çocuğmuş.

d. Filler

Cımğaşmak: Karıncalanmak, uyuşmak; ani batmalar, iğnelenmeler hissetmek.

Dalım cımğasıp duruyor.

Çalpalanmak: Sallanma sonucu, suyun veya sıvının sağa sola sıçraması.

Eşşek yürüdükce destidâ sular çalpalanıyo.

Çotmak: Bir araya getirmek, birleştirmek.

Destileri dalına çotmuş, çişmiye gidiyo.

Çöküştürmek: Koşarak uzaklaşmak, kaçmak.

Bekçiyi görüncü ordan bi çöküştürdük amma, köye gücün vardık.

Dānmek: Nazar değmek

Seni dāniyollar oğlum, gendiñe dikkat et.

Dîşet etmek: Dedikodu, gıybet yapmak.

Avratlar gendi arasında dîşet idip duruyorlar.

Ğığalamak: Keçi, koyun gibi hayvanların dışkılması.

Davarlar hep ağılñ içine ğığalamış.

Ğılavlanmak: Havaya girmek, kendini bir şey sanmak, üstünlük taslamak, övünmek.

Yiñi araba yaptırdım diyi ğılavlanıp duruyor.

Ğohalmak: Kendi kendini övmek, kendini büyük göstermek, böbürlenmek.

Yiñi ev yaptırdım diyi ğohalıp duruyo.

Ğöplemek: İtmek, itelemek.

Çağnı tarlaya çöktü, ğöpleyelim de bi çıkaralım.

Hoçuruqlamak: Rastgele yerleştirmek, bir eşyayı bir yere rastgele sokuşturmak.

Elbiselerini oruya buruya hoçuruqlamış.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/1 Winter 2010*

Kemerleşmek: İddialaşmak, inatlaşmak.

Komşusuyla kemerleşip duruyo.

Kişkirlemek: Köpeği başka bir hayvanın veya insanın üzerine saldırtmak.

Çoban, köpeğini üstüme kişkirledi.

Köllemek: Gömmek.

Hayvanın üleşini toprā kölledik.

Lingimek: At ve eşeklerin koşma ile yürüme arasındaki bir hızla üstündeki yükü hoplatarak hareket etmesi.

Eşşek lingidi, üstündā çocuğu düşürdü.

Muçutmak: At ve eşeklerin ağzını sağa sola bükerek kaçması, koşması.

Eşşek bi muçuttu, dōru kâveye gâçdı.

Pitimek: Aşık, fişek vb. Oyunlarda, oyuncuların birinin ortada dikili aşık veya fişeklere, yakın mesafeden vurup onları dışarı çıkarması.

Fişekleriñ hepsini pitidim.

Şırkıtlamak: Yarım yamalak, gelişigüzel iş yapmak.

Suvanı çapalağan otları hiç kestirmemiş, şırkıtlayıp geçmiş.

Öhleleşmek: Sersemlemek

Çiz ere gideli iyice öhleleşmiş

Yahtelenmek: Kirlenmek

Çocuğun sırtı yahtelenmiş.

Yığnileşmek: Hafiflemek, rahatlamak

Banyodan çıkınca yığnileşdi, kendine geldi.

Yirilemek: Kötü kokmak.

İçeriye girdiydim, çok havasız kalmış, yiriliyo.

II. Derleme Sözlüğü'nde Anlamları Farklı Olan Sözler

A. Deyimler

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/1 Winter 2010*

Sırt sürmek: İnatlaşıp bir işi yapmamak. (Krş. DS X, 3619)

Gitmiyo, baña sırt sürüyo.

Yürā ğalkmaq: Midesi bulanmak. (Krş. DS XI, 4332)

Dolmuş öyle kötü koşuyodu ki yürām ğalkdı.

B. Kelimeler

a. Adlar

a.1. Alet / Eşya adları

Paķır: Kap, tencere².

Ġalaycı gelmiş, paķırları ğalaylatalım.

Şapşaq: Küçük çömlek. (Krş. DS X, 3746)

Şapşaqın içinde süt var.

a.2. Bitki adları

Baravız: Ağaç diplerinden çıkan taze sürgün, filiz. (Krş. DS II, 526)

Elmalarıñ dibinden baravız sürmüş.

a.3. Hayvan adları

Doĝu keçi: Kulaĝı küçük keçi türü. (Krş. DS IV, 1539)

Doĝu keçi davarın en üñünden gidiyo.

Ġıdı: Köpek yavrusu. (Krş. DS VI, 2031)

Dişirici, gücücük ĝıdıdan ĝorĝdu.

a.4. Kıyafet adları

Kürdülü: İki parçalı etek. (Krş. DS VIII, 3043)

Yiñi kürdülüsünü giymiş.

Şerbetlik: Özel gün giysisi, abiye, gece elbisesi. (Krş. DS X, 3762)

Şerbetlîni giy de bi baķalım.

² Bu sözcük Derleme Sözlüğü'nde bulunmamasına rağmen Türkiye Türkçesi Ağızlar Sözlüğü'ne aşağıdaki çalışmanın sözlük kısmından sonradan alınıp ilave edilmiştir:

Sadettin ÖZÇELİK, **Urfa Merkez Ağzı (İncelemeler, Metin, Sözlük)** TDK Yayınları, Ankara, 1997, s. 266.

a.5. Mekân adları

Arkaç: Koyunun yatırılıp dinlendirildiği, sağıldığı yer. (Krş. DS I, 325)

Yalnızarkaç'tan geliyor.

Aşırt: İçerisine tahıl konulan yer. (Krş. DS I, 357)

Buğdayı aşırda koyduk.

Bāğcağ: İki kaya veya tepe arasındaki geçit. (Krş. DS II, 475)

İrgatlar bāğcağtan aşıp geliyor.

Evcik: Küçük ev, bağ evi. (Krş. DS V, 1801)

Tarlanın başına evcik yaptıracağız.

Örtme: Ekmek yapılan yer. (Krş. DS IX, 3350)

Halamgil örtmede ekmek idiyo.

a.6. Meyve adları

Cırba: Ezilip suyu çıkmış, örselenmiş, sebze, meyve. (Krş. DS III, 925)

Sandıkda üzümle cırba olmuş.

a.7. Nesne adları

Bılğ: Çamurlaşmış, bataklık halini almış. (Krş. DS II, 665)

Yollar bılğ olmuş, çamırdan geçilmiyo.

Ġalağ: Fesin üzerine takılan başlık, çıkıntı. (Krş. DS VI, 1897–1898)

Başında Ġalağı yire düşürdü.

Ġapçık: Tabanca mermisi kovanı. (Krş. DS VI, 1916)

Düğünde dabanca Ġapcī topladım.

Ġaşak: Koyunların yünlerine pisliklerin yapışması ile oluşan, yün-pislik karışımı katılaşmış parçacıklar. (Krş. DS VI, 1933)

Arkasında bi Ġarış Ġāşak var.

Gülük: Doğal olarak oluşmuş veya insanların bir yeri işaretlemek için üst üste koydukları taşlar. (Krş. DS VI, 2220)

Gülüklerin Ġolgesinde yimek yidik.

Kıvrma: Çiğdem olgunlaşmış hali. (Krş. DS VIII, 2850)

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/1 Winter 2010*

Kaynıñ başına kıvrıma gazmıya gittik.

Kisek: Kayalaşmış, katılaştı, topaklanmış toprak parçası. (Krş. DS XII, 4561)

Dalıma bi kisek vurdıydu, gözüm yalap yalap itti.

Köten: Ur, tümör, hastalık. (Krş. DS VIII, 2981)

Ayağından köten çıkasica!

Şaka: Aşık, fişek gibi çocuk oyunlarında, ortada dikili olan şeylere vurmaya yarayan esas ve güçlü nesne. (Krş. DS X, 3735)

Şaka ile aşşığa bi vurdu; çik döndürdü.

Şelek: Sırttaki kambur, çıkıntı. (Krş. DS X, 3757–3758)

Köye gelen adamıñ dalında bi şelek vardı.

a.8. Organ adları

Ġayten: Kalça kemiği. (Krş. DS VI, 1952)

Buzda zıymış da Ġayteni Ġırılmış.

a.9. Yemek / Yiyecek adı:

Mat: Salça. (Krş. DS VIII, 3135)

Gendi matımızı gendimiz yapardık.

a.10. Diğer adlar

Ġohu: Ġybet, birisini birisine kışkırtmak için söylenen söz³.

Avratlar bi arıya geline habire Ġohu veriyollar.

Horkut: Korkulacak şey. (Krş. DS VII, 2411)

Ġaçıñ lan horkut geliyo.

b. Sıfatlar

Çörüşük: Solmuş, buruşmuş, büzülmüş. (Krş. DS III, 1295)

Çörüşük sitilleriñ hepsini atdım.

Gidi: Kötü. (Krş. DS VI, 2074)

³ Bu sözcük Derleme Sözlüğü'nde yer almamasına karşın Türkiye Türkçesi Ağızları Sözlüğü'ne sonradan aşağıdaki çalışmanın sözlük kısmından alınıp eklenmiştir:

M. Emin Eren, **Zonguldak, Bartın, Karabük İlleri Ağızları**, TDK Yayınları, Ankara, 1997, s. 186.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/1 Winter 2010*

Gidiniñ eli bi uz ki, sorma gitsin!

Söğ: Taş bina yapımında kapı yerlerine konulan büyük taş. (Krş. DS X, 3673)

Söğ daşı gibi büyük.

c. Zarflar

Avcarsız: Lüzumsuz. (Krş. DS I, 379)

Avcarsız avcarsız gonuşup durma!

Halberi: Bir türlü. (Krş. DS VII, 2258)

Halberi köye gelemedi.

Soya: Yüzeysel, ince. (Krş. DS X, 3668)

Tarlayı sürerken pek soya sürmüş.

Zıraph: Şiddetli (Krş. DS XI, 4376)

Dizim zıraphı ağrıyo.

ç. Fiiller

Cuğutmak: Büzüşmek. Halsiz, rahatsız, iki büklüm bir şekilde bulunmak. (Daha çok hasta tavuklar için kullanılır.) (Krş. DS III, 1010)

Tavıklar duvariñ üstünde cuğuduyor.

Dıngırdatmak: İnsanı rahatsız edecek şekilde radyo, müzik vs çalmak. (Krş. DS IV, 1465)

Radyoyu dıngırdadıp durdu.

Gepirdemek: Ayaklarını yere vurarak ses çıkarmak. (Krş. DS VI, 1993)

Gepirdeyip durmayıñ çocuklar, içerde hasda var.

Ğılavlanmak: Havaya girmek, kendini bir şey sanmak, üstünlük taslamak. (Krş. DS VI, 2039)

Memmet ağa pek ğılavlanır.

Ğuzlamak: Tavukların yumurtlaması. (Krş. DS VI, 2205)

Tavıklar iliñ kumesine ğuzlamış.

Günülemek: Gıcık olmak, sevmemek, nefret etmek. (Krş. DS VI, 2231-2232)

Şu adamı bi günüliyorum ki !

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/1 Winter 2010*

Kaşımak: Hastalanan hayvanları ilkel bir tedavi yöntemi kullanarak tedavi etmek. (Krş. DS VIII, 2680)

Bizim öküz, kaşıma olmuş da onu kaşıyoruz.

Keptirmek: Kabuklarını çıkartmak, soymak. (Krş. DS VIII, 2746)

Bulgur gaynattık da onu keptiriyok.

Kerc etmek: Kışkandırmak. (Krş. DS VIII, 2751)

Çarşıma geçmiş, kerc idiyo.

Sektirmek: At, eşek gibi hayvanları koşturmak. (Krş. DS X, 3573)

Eşşeği sektirmek için imballadı.

Şifemek: İltifat etmek, övmek.⁴

Onları şifeyince öyle bir iş yapallar ki sorma!

KAYNAKÇA

Derleme Sözlüğü, C. I-X11, TDK Yayınları, Ankara 1963–1982.

DOĞAN, Muammer, ‘**Aksaray Ağzından Derleme Sözlüğüne Katkılar–1**’, Turkish Studies 4/4, Summer 2009 (Sözlük Özel Sayısı-Dr. Yücel Dağlı Anısına), 236–249.

EREN, M. Emin, **Zonguldak, Bartın, Karabük İlleri Ağzıları**, TDK Yayınları, Ankara, 1997, 196 s.

GÜNŞEN, Ahmet, **Kırşehir ve Yöresi Ağzıları**, TDK Yayınları, Ankara, 2000, 506+24 s.

ÖZÇELİK, Sadettin, **Urfa Merkez Ağzı (İncelemeler, Metin, Sözlük)** TDK Yayınları, Ankara, 1997, 272+20 s.

Türkiye Türkçesi Ağzıları Sözlüğü (<http://tdkterim.gov.tr/ttas/>)

⁴ Bu sözcük Derleme Sözlüğü’nde yer almamasına rağmen Türkiye Türkçesi Ağzıları Sözlüğü’ne aşağıdaki çalışmanın sözlük kısmından sonradan eklenmiştir: Ahmet Günşen, **Kırşehir ve Yöresi Ağzıları**, TDK Yayınları, Ankara, 2000, s. 497.